

LA LEXICOGRAFIA CATALANA A L'ALGUER

Els treballs d'arregle del lèxic alguerès són escassos i, fins fa pocs anys, ben magres. A finals del XIX o a principis del segle actual hi ha els petits reculls fets per Guarnerio, Ciuffo i Palomba (vegeu-ne les referències a Colon-Soberanes 1986: 184-185), als quals són freqüents els errors de transcripció, d'afiliació etimològica o, fins i tot, de significació. Més endavant tenim els de Griera (1922), més extens però també més erroni, i el de G. Serra (1927), curt però molt fiable. I no és ja fins a una època molt recent que apareix el d'E. Blasco (1984), limitat a l'estudi de 339 conceptes (encara que dins el conjunt de l'obra apareixen molts més mots algueresos), on també trobam algunes equivocacions importants; el de L. Interlandi (1986), molt específic; i els de Francesc Manunta (1988), original però insegur, i Francesc Manunta i Pere Català i Roca (1992), d'utilitat mínima per la manca d'identificació dels noms amb les espècies. Hi ha també els de R. Caria (1990), i els més recents de J. Corbera (1991, 1992) i de R. Caria (1993), tots centrats en uns camps conceptuals restringits. La contribució de J. Bruguera (1978) no afegeix res de nou als treballs anteriors, dels quals assumeix, sense haver-los sotmès a una revisió crítica, els errors que contenien.

Amb defectes o virtuts, però, totes aquestes no són, al capdavant, més que aportacions més o menys interessants o útils per al coneixement del dialecte, destinades sobretot als especialistes. No són diccionaris fets amb tècniques o pretensions lexicogràfiques, i per això no en tractarem en aquesta contribució. Ens ocuparem només d'aquelles obres que es presenten expressament sota l'etiqueta de "vocabulari" o "diccionari" i que, a més a més, utilitzen la presentació típica d'aquestes obres.

Dit això, no s'ha de creure tanmateix que la producció lexicogràfica algueresa sigui abundant: just hi ha editats 2 títols que s'ajusten a les nostres pretensions. Hi afegiré, però, una obra inèdita feta per G. Palomba, de molta més envergadura que l'al·ludida al principi, a la qual fan referència, sense conèixer-la directament, Colon-Soberanes (1986: 185).

Giovanni PALOMBA, *Lessico*. Manuscrit a una llibreta de mida de foli, numerat en dues parts. La primera duu el subtítol *Raccolta dei nomi più usati*, i comprèn les pàgines 1 a 144. La segona té el subtítol *Raccolta delle frasi più comuni*, numerada de la pàgina 1 a la 6.(1)

Es tracta d'un vocabulari d'equivalències a tres bandes, alguerès català italià, sense definicions ni explicacions complementàries de cap classe, llevat d'en casos excepcionals, en què aquestes apareixen en nota a peu de pàgina (per exemple, l'alguerès *Lus duendus* duu la nota: "*Dal Castigliano duende Spirito che il volgo crede che vive nella casa*"). Els mots, el gènere dels quals és assenyalat per l'article, són agrupats per camps conceptuals ("*De Deu*", "*De l'iglesia*", "*Dignità ecclesiastiche*", "*Delle feste principali*", "*Degli elementi*", "*Degli astri o funzioni della natura*", etc.). Les paraules alguereses són escrites amb ortografia pròxima a la catalana (tenint en compte que aquesta és "prefabriana", si bé no excessivament divergent de les *Normes* de 1913), de la qual dissenteix sobretot per l'addició d'uns diacrítics que volen marcar l'especificitat

de pronúncia algueresa: *é* [a], *ö* [u], *r* [l], *l* [r], *d* [r]; i per l'ús de *ç*, en lloc de *x* o *tx*, i de *š*, en lloc de *x* o *ix* (bé que no sempre). Així, escriu *Tres pèrsonas* ([tres palsónas]), *Lu tronö* ([lutrònu]), *Lus candelobras* ([luskandaróbras]), *La viudansa* ([laviuránsa]), *Un nicö* ([unnítfu]; però *la trixa o triça*), *las cuxas o cušas*. Omet, a més a més, les *hh* inicials: *oma* ("home"), *eroe* ("heroi"), *Olanda*. El *Lessico* comprèn unes 3500 veus, entre les quals hi ha noms de països, de regions d'Itàlia, gentilicis, topònims de l'Alguer i expressions diverses, a més d'unies 150 frases "més usades", i contitueix per això una font molt rica de primer orde per a conèixer la particularitat del parlar alguerès, especialment del vocabulari.

Antonio ARCA, *Lèxic Militant. Vocabolario di base della lingua italiana proposto in catalanoalgherese*. L'Alguer, La Celere Llibreria Antic Taller, 1985.

L'autor pretén donar als algueresos el vocabulari de base en català-alguerès a partir del corresponent italià. Pren aquest vocabulari de la proposta feta per Tullio De Mauro al seu llibre *Guida all'uso delle parole* (Roma, 1980). Són, així, 6.690 paraules teòricament suficients i necessàries per a fer-se entendre d'un auditori mitjanament alfabetitzat.

Per a traduir els mots italians, l'autor s'ha servit sobretot del *Diccionari Italià-Català Català-Italià* de J. Fornas Prat (Barcelona, 1982), les mancances del qual aquell repeteix i augmenta. Així, per exemple, *abitazione* és traduït per *habitació*, *avere* per *haver/ tenir* (com si fossin ben equivalents!), *bandiera* per *senyera*, *domandare* per *preguntar*, *demanar* (sense cap altra especificació), *dovere* per *haver*; *deure* [sic], *due* per *dos*, *costume* per *vestit*, *costum* (!), *ghiaccio* per *glaç*... Per altra banda, contra el que podríem esperar del seu títol, l'alguerès hi apareix només subsidiàriament i quasi folklòricament. A moltíssims d'articles la paraula algueresa diferenciada no hi és, mentre que a altres hi és donada com a forma vulgar grafiada arbitràriament, aparentment indigna de ser incorporada a la norma catalana; pareix com si fos considerada una simple curiositat. En alguns altres casos, però, l'autor no ha sabut trobar traducció catalana a la veu italiana (absent al diccionari de Fornas) i es limita a donar l'italianisme propi de l'alguerès col·loquial i una paràfrasi explicatòria ("AUTOBLINDO f. *autoblindo* (vehicle blindat)", "AUTOBOTTE f. *autobotte* (vehicle per al transport d'aigua)", "AUTOREVOLE agg. *autorevol* (qui té ascendent sobre un altre)", "BATTIPANI m. *battipanni* (estri per a netejar tapissos)"...).

Amb l'italià com a metallengua, hem de dir que aquesta obra res aporta a la lexicografia catalana en conjunt, i que és, a més a més, ben inútil en l'empresa de facilitar als algueresos una eina de recuperació de la seva pròpia parla. Més que sentir-s'hi identificats, s'hi senten *ridiculitzats*.

Josep SANNA, *Diccionari Català de l'Alguer*. Amb la col·laboració de Josep Subirats i Emili Pascual. L'Alguer / Barcelona, 1988.

A pesar del retret *avant la lettre* que li fan Colon-Soberanas (loc. cit.), absolutament

injust i injustificat, el diccionari de Mn. Sanna no és purament dialectal i localista, sinó que, recollint les particularitats lèxiques, fonètiques i morfològiques alguereses, pretén integrarles a la normativa catalana. Aquesta tasca no era gens fàcil per a l'autor, sobretot pel fet que moltes de les paraules aplegades són desconegudes en els altres dialectes i calia primer de tot saber-ne l'etimologia estudi que encara no s'havia fet per a establir-ne l'ortografia més apropiada.

Per a afrontar millor les dificultats previsibles a l'hora de concretar la feina, l'autor i els seus col·laboradors varen proposar uns "Criteris pràctics en la preparació del Diccionari", als quals, però, trobam una certa confusió, especialment perquè consideren fenòmens equivalents allò que són particularitats dialectals genuïnes alguereses i allò que són influències sardes o, sobretot, italianes. Partint, doncs, d'aquesta confusió inicial i fonamental (que sembla agreujada pel prejudici que tot el que no es diu igual que en català central no pot tenir una forma gràfica pròpia i acordada amb els principis de l'ortografia catalana), la "normalització" resultant de l'ortografia algueresa és incoherent, desconcertant i, en molts de casos, *falsa*: reflecteix una forma inexistent a la realitat.

Un cas molt clar n'és el d'aquelles paraules sorgides d'un ètim en T'L o D'L. La solució inicial algueresa, com la balear i la sudoccidental, és [ll] (>[l]), pronúncia que té una solució gràfica perfectament establida per la tradició literària: TL. Però com que aquesta solució, tot i havent estat recollida per Francesc de B. Moll i Manuel Sanchis, no constava explícitament al *Diccionari General de la Llengua Catalana* en el moment de redactar l'obra de què tractam, hom no va saber què fer-ne, de la pronúncia algueresa, arribant fins a escriure-la de tres maneres diferents: **espatla** (la grafia adequada), **mela** (grafia impròpia per a "(a)metla") i **motlle** (grafia adequada als parlars nòrdics peninsulars).

En alguns altres casos no s'aprecia la validesa de les formes alguereses, modificades innecessàriament segons la norma central: **dipòsit** (per "**depòsit**")⁽²⁾ i els seus derivats, **ordre** i **desordre** (per "**orde**", "**desorde**"), **butlletí** (per "**bolletí**").

Per una altra banda, davant fenòmens com les metàtesis, freqüents en alguerès, però conegudes també en tots els dialectes, la solució adoptada és irregular: s'hi prefereix **craba** a **cabra**, també inclosa; s'hi troba exclusivament **aquidrar**, en lloc de **(a)cridar**, però s'hi rebutgen **dromir**, **prebe** o **probe**. I és inexplicable que paraules catalanes vives igualment en altres dialectes, l'ortografia de les quals no hauria d'oferir dubtes, s'hi trobin escrites en grafia dialectalitzant: **càntara** (per "**càntera**"), **palalla** (per "**palaia**" o millor "**pelaia**"), **velmarí** (per "**vellmarí**")...

Però allà on la feina oferia, sense dubtes, més dificultats era en l'adaptació dels nombrosos forasterismes entrats en l'alguerès, provinents sobretot dels parlars sards veïnats, dels dialectes itàlics més pròxims i de l'italià oficial; i el fet és que davant tota aquesta munió de paraules originalment no catalanes no hi ha una solució regular i coherent per a tots els casos. Respecte als italianismes, alguns hi són amb la grafia original (a vegades, amb l'addició de qualche accent), altres hi són parcialment catalanitzats i altres hi són catalanitzats (gràficament) del tot. Qualcun té una grafia inexplicable (**faige** < FAGGIO). Quant als mots de procedència sarda o italiana dialectal, el desconcert és semblant. D'un costat, als acabats originalment en **u** se'ls ha volgut donar aparença catalana canviant-ne la vocal final per **o**, canvi injustificat que no respon a cap pronúncia (l'alguerès els fa en **u**) i desfigura innecessàriament l'origen: **crabofigo** (<

logudorès KRABUFIGU), **pàlago** (< cors PARAGU), **piguraro** (< logudorès PIUGU LADU), **bromo** (< sicilià BROMU)... D'un altre costat, davant el desconeixement, en la majoria de casos, de l'ètim adoptat per l'alguerès, en lloc d'obrar amb prudència i escriure el mot de la manera més aproximada a la pronúncia, les grafies s'han establert per pura intuïció, amb resultats tan arbitraris com **donademulo** (per "**dona de muru**", = logudorès DONNA DE MURU), **capdullo** (per "**cabodullo**", < napolità CAPODUOGLIO), **bodroni** (per "**budroni**", < logudorès BUDRONE), **bocó** (per "**bucó**", < campidanès BUKKONI), **catarà** (per "**català**", = logudorès KADELANU), **fromígola** (per "**frumígula**", < logudorès FRUMMIGULA), etc.

Un diccionari, però, no és només la forma, sinó també el contingut. I en aquest aspecte, cal reconèixer que la feina de Josep Sanna té un gran valor. Una replega de prop de 25.000 mots usats en l'alguerès contemporani és, sense discussió, un tresor lingüístic incomparable. A més a més, el recull és presentat amb tots els requisits perquè sigui útil: la forma gràfica, la categoria gramatical, l'equivalència en català normatiu, la pronúncia, la definició (a vegades, potser massa simple), el nom científic (quan n'hi correspon; però n'hi ha alguns d'errats!) i els exemples necessaris.

En conclusió, es tracta, en conjunt, d'una obra desigual. És insegura en la presentació del corpus lexical, per tot el que hem vist i perquè no acaba d'adoptar una actitud decididament reivindicativa de les formes genuïnes enfront de les forasteres (admetent, per exemple, els adjectius en **bil** o en **ivo**: **improbàbil**, **dubitativo**). Però és, també, una obra rica i ben estructurada, amb una quantitat extraordinària d'informació sobre el parlar alguerès.

En definitiva, pot perfectament complir l'objectiu per al qual va ser confeccionada: "*ajudar los algueresos en aquesta batalla per la sobrevivència contra el temps i contra les coses*", en paraules del mateix malaguanyat Mn. Josep Sanna i Useri, desgraciadament traspasat ben poques setmanes més tard després que el *Diccionari* vés la llum.

Jaume Corbera

NOTES

(1) Una fotocòpia d'aquest manuscrit em fou facilitada pel sr. Pasqual Mel·lai, de l'Alguer, l'any 1984. Gràcies a ell, doncs, m'és possible ara fer aquesta ressenya de l'obra inèdita de Palomba.

(2) Recordem que aquesta, més etimològica, havia estat acceptada a la primera edició del *Diccionari General de la Llengua Catalana*, i que en va ser suprimida a la segona per decisió unipersonal del sr. Ramon Aramon. Vegeu-ho al DECLC, de Joan Coromines, s.v. PONDRE.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

BLASCO FERRER, E. (1984), *Grammatica Storica del Catalano e dei suoi dialetti con speciale riguardo all'Algherese*. Tübingen, Gunter Narr.

BRUGUERA, J. (1978), *El català a Sardenya*. Dins "Nationalia, III. Segones Jornades del CIEMEN. Còrsega i Sardenya per les reivindicacions nacionals", 95142. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

CARIA, R. (1990), *Il mondo del Càlic. Studi di toponomastica e lessicografia algherese*. Sàsser.

CARIA, R. (1993), *La vegetació espontània del camp de l'Alguer. Aproximació a l'estudi onomàstic*. Dins "Miscel·lània Jordi Carbonell, 5", 205229. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

COLON, G.; SOBERANAS, A.J. (1986), *Panorama de la lexicografia catalana*. Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

CORBERA POU, J. (1991), *La influència de l'italià i dels parlars sards i itàlics en les denominacions alguereses dels animals marins*. Dins "Actes del IX Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Alacant-Elx, 9-14 de setembre de 1991." [En premsa.]

CORBERA POU, J. (1992), *Els noms dels ocells terrestres en alguerès*. Dins "Miscel·lània Jordi Carbonell, 4", 265-278. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

GRIERA, A. (1922), *Els elements sards en el català d'Alguer*. Dins "Butlletí de Dialectologia Catalana", X, 133139.

INTERLANDI, L. (1986), *L'estructuració del lèxic mariner alguerès*. Dins "Actes del VII Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes", 511522. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

MANUNTA, F. (1988), *Cançons i líriques religioses de l'Alguer Catalana*. L'Alguer, La Celere.

MANUNTA, F.; CATALÀ I ROCA, P. (1992), *Noms de peixos en alguerès*. Dins "Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. IV. Àrea 3. Lingüística Social", 97107. Palma, U.I.B.

SERRA, G. (1927), *Aggiunte e rettifiche algheresi all'Atlas Lingüistic de Catalunya (cc. 1/586)*. Dins "L'Italia dialettale", III, 197216.